

ПЕДАГОГИКА ИЛИМДЕРИ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
PEDAGOGICAL SCIENCES

Ажибаева А.Ж., Сыдыкова Г.С.

**ИНКЛЮЗИВДУУ БИЛИМ БЕРҮҮ МҮМКҮНЧҮЛҮГҮ
ЧЕКТЕЛГЕН АДАМДАРДЫН ЖАШОО САПАТЫН
ЖОГОРУЛАТУУНУН ФАКТОРУ КАТАРЫ**

Ажибаева А.Ж., Сыдыкова Г.С.

**ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК ФАКТОР
ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ ЛИЦ С ОГРАНИЧЕННЫМИ
ВОЗМОЖНОСТЯМИ ЗДОРОВЬЯ ИНВАЛИДОВ**

A.Zh. Azhibaeva, G.S. Sydykova

**INCLUSIVE EDUCATION AS A FACTOR
IN IMPROVING THE QUALITY OF LIFE OF PEOPLE
WITH DISABILITIES**

УДК: 37

Инклюзивдүү билим берүү азыркы учурда идеологияга негизделген инновациялык окуу процесс кандайдыр бир дискриминацияны болтурбайт жана бирдей мамилени камсыз кылат ошондой эле атайын билим алууга муктаж балдарга шарттарды түзүүгө мүмкүнчүлүк берет. Макалада ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдардын инклюзивдүү билимин өркүндөтүү көйгөйлөрү, алардын жашоо сапатына карата муктаждыктарды канааттандыруу мүмкүнчүлүгү жана даражасы жагынан талкууланып, алардын арасында билимге болгон муктаждык өзгөчө орунду ээлейт. Инклюзивдүү билим берүү принциптери баса белгиленет. Ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдардын жана ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдардын билим алуу укугун камсыз кылуунун мыйзамдык жана программалык негиздери, ошондой эле Талас шаарынын орто мектептеринде мүмкүнчүлүгү чектелген балдардын инклюзивдүү билим алуусуна байланыштуу коомдук пикирди изилдөө максатында жүргүзүлгөн анкетанын негизги натыйжалары берилген.

Негизги сөздөр: инклюзивдик билим берүү, жашоо сапаты, мүмкүнчүлүгү чектелген балдар, көйгөйлөр, орто мектептер, муктаждыктар, мыйзамдык негиздер, программалык негиздер.

Инклюзивное образование в настоящий момент является инновационным процессом, в основу которого положена идеология, которая исключает любую дискриминацию и

обеспечивает равное отношение, при этом позволяет создать специальные условия для детей, имеющих особые образовательные потребности. В статье рассматриваются проблемы развития инклюзивного образования детей-инвалидов во взаимосвязи с качеством их жизни с точки зрения возможности и степени удовлетворения потребностей, среди которых особое место занимает потребность в получении образования. Выделены принципы, на которых базируется инклюзивное обучение. Описаны законодательные и программные основы обеспечения права на образование детей с ограниченными возможностями здоровья и детей-инвалидов, а также основные результаты анкетного опроса, который проводился с целью изучения общественного мнения в отношении инклюзивного образования детей-инвалидов в общеобразовательных школах по городу Талас.

Ключевые слова: инклюзивное образование, качество жизни, дети с ограниченными возможностями, проблемы, средние школы, потребности, законодательные основы, программные основы.

The article discusses the problems of developing inclusive education for children with disabilities in relation to their quality of life in terms of the possibility and degree of satisfaction of needs, among which the need for education occupies a special place. The principles on which inclusive education is based are highlighted. The legislative and programmatic framework for ensuring the right to education of children with disabilities and

children with disabilities is described, as well as the main results of a questionnaire conducted to study public opinion regarding the inclusive education of children with disabilities in secondary schools in the city of Talas.

Key words: *inclusive education, quality of life, children with disabilities, problems, secondary schools, needs, legislative framework, program framework.*

Бүгүнкү күндө билим берүүнүн маанилүү көйгөйлөрүнүн бири өзгөчө муктаждыктары бар адамдардын билим алуусуна жаңы мамилелерди иштеп чыгуу болуп саналат. Мындай мамиле инклюзивдүү билим берүү моделин иштеп чыгуу болушу мүмкүн, ал ар кандай мүмкүнчүлүктөрү бар балдардын сапаттуу билим алуусуна шарт түзөт.

Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык (Кыргыз Республикасынын Конституциясы), Билим берүү жөнүндө мыйзам (2003), билим берүүнү өнүктүрүүнүн концепциялары (2012-2020) мамлекет Кыргыз Республикасында жашаган, балдардын жалпы билимин ар тараптуу камтууга кепилдик берет.

Бирок, чындыгында, көп балдар билимсиз калууда. Инклюзивдүү билим берүүнү өнүктүрүү жаатындагы изилдөөлөрдүн талдоосу ушул мамилелерди жүзөгө ашырууда бир катар көйгөйлөрдү аныктады. Эң негизгиси – бул тобокел тобундагы балдарды аныктоо механизминин жоктугу өлкөдө өнүккөн эмес.

Тажрыйба көрсөткөндөй, балдардын айрым бөлүгү кандайдыр бир катаал билим берүү тутумунан чыгып кетишет, анткени система андай балдардын жекече окуу муктаждыктарын канааттандырууга даяр эмес. Бул коэффициент мектептерде 18 жашка чейинки балдардын жалпы санынын 28% түзөт, демек, мектептен чыгып кеткен балдар обочолонуп, жалпы системадан чыгарылат. Бул ийгиликсиз балдар эмес, балдарды жок кылган система, экендигин түшүнүү керек.

Инклюзивдүү мамилелер бул балдарды окууга жана ийгиликке жетүүгө көмөктөшөт, бул жакшыраак жашоо үчүн мүмкүнчүлүктөрдү берет.

Илимий адабияттарда "Инклюзия": төмөнкүдөй терминдерде келтирилген

- инклюзия камтуу – бул таануу жана ар тараптуу окуучунун муктаждыктарына жооп берүү процесси;

- инклюзия – баардык жарандардын коомго катышуу деңгээлин жогорулатуу процесси биринчи кезекте физикалык жактан өнүгүүсүндө кыйынчылыктарга туш болгон балдар.

- инклюзия адамдардын тобуна, жамаат, мектеп, балдар тобу;

Инклюзивдүү (французча *inclusif* - анын ичинде латын тилинен - өзүм корутунду берем, камтыйт) же

киргизилген билим - жалпы билим берүүчү (масса-лык) мектептерде өзгөчө муктаждыгы бар балдарды окутуу процессин сүрөттөө үчүн колдонулган термин.

Инклюзивдик билим берүү – бул бардык балдардын айырмачылыктардын баалуулугун таануу жана алардын окуу жөндөмдүүлүктөрү, бала үчүн ылайыктуу жүргүзүү.

Ар бир топко эмес, бардык балдарга жеңилдиктер берилет, окутуунун жаңы ыкмалары көп колдонулат, өзгөчө муктаждыктары бар балдар толук кандуу же жарым-жартылай, жардамы менен жана жеке окуу планына ылайык билим алышат [2].

Инклюзивдик билим берүү балдарды дискриминациялоону жокко чыгаруучу идеологияга негизделет, бул бардык адамдарга бирдей мамиле жасоону камсыз кылат, бирок өзгөчө билим берүү муктаждыктары бар балдар үчүн өзгөчө шарттарды түзөт. Жөнөкөй билим берүү кадимки балдарга багытталган, катардагы мугалимдерди жана кадимки мектептерди камтыйт. Атайын билим берүү атайын муктаждыктары бар балдар менен иштөөнү камтыйт, мектеп да, мугалимдер да аларга ылайыкташат. Реабилитация жана адаптация жолу менен интеграцияланган билим өзгөчө баланы жөнөкөй билимге көндүрөт. Акыры, инклюзивдик билим баланын өзүн кандайча кабыл алса, ага ылайык билим берүү тутумун оңдойт.

Анын максаты ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдарды түзүү, бирок баарынан мурда социалдык көйгөйлөрү бар, мүмкүнчүлүгү чектелген адамдарды окутууда жана окутууда эч кандай тоскоолдуксуз шарттарды түзүү. Алардын катарына кеңири тараган стереотиптер жана жаңылыш пикирлер, мугалимдердин инклюзивдик билим берүү принциптерин кабыл алгысы келбеши же андан баш тартуусу, ошондой эле системалуу ар тараптуу психологиялык-педагогикалык билимдин жана технологиялардын жоктугу, Кыргыз Республикасында инклюзивдик билим берүү тажрыйбасына түздөн-түз байланышкан атайын мониторинг изилдөөлөрү кирет.

Мүмкүнчүлүгү чектелген адамдардын жашоо деңгээли кандай? Адистердин көз карашы боюнча, "жашоо сапаты" адамдын, социалдык топтордун жана өлкөнүн бүткүл коомунун өнүгүүсүнүн маңызын алардын муктаждыктарын канчалык деңгээлде канааттандыраары менен мүнөздөйт [4, 71-6.].

"Жашоонун сапаты" категориясы адамдын маанилүү муктаждыктарын канааттандыруу сапатын чагылдырат, ага үйдүн ыңгайлуулугу, тамак-аштын сапаты, саламаттыкты сактоо, билим берүү, тейлөө чөйрөсү, айлана-чөйрө, эс алуу жана башкалар кирет [3].

Жогоруда айтылгандардын негизинде, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардын жашоо-турмушунун деңгээли - алардын коомдогу ар түрдүү муктаждыктарын канааттандыруу даражасы жана жөндөмү деп айтууга болот.

Маанилүү муктаждыктардын бири билимге болгон муктаждык, анткени билим берүү социалдаштыруу, социалдык-маданий жана экономикалык мобилдүүлүктүн каражаты. Билим берүү социалдык тепкичке көтөрүлүү мүмкүнчүлүктөрүн кыйла кеңейтет жана бир катар учурларда анын шарты болуп саналат.

Инклюзивдүү билим берүүнүн сегиз принциби аныкталган:

1. Адамдын баалуулугу анын жөндөмүнө жана жетишкендиктерине көз каранды эмес;
2. Ар бир адам ой жүгүртө алат;
3. Ар бир адам сүйлөшүүгө жана угууга укуктуу;
4. Бардык адамдар бири-бирине муктаж;
5. Чыныгы билим чыныгы мамилелердин шартында гана жүзөгө ашырылышы мүмкүн;
6. Бардык адамдар курбуларынын колдоосуна жана достугуна муктаж;
7. Бардык студенттер үчүн ийгиликтерге жетишүү мүмкүн эмес нерселерге караганда көбүрөөк мүмкүнчүлүккө ээ болушу мүмкүн;
8. Көп түрдүүлүк адам жашоосунун бардык тармактарын чыңдайт. Инклюзиянын мааниси - баланы кадимки класста же топто бир күндүк же бир күнгө жайгаштыруу эмес, ушундай жол менен мекеменин мейкиндигин уюштуруу, ошондой эле билим берүү процессин өзгөртүү, баланын социалдык чөйрөгө коомго аралашуусу.

Талас шаарында инклюзивдик билим берүүнүн деңгээлине баа берүү максатында башталгыч мектептерде мониторинг жүргүзүлүп, ага алты мектептин мугалимдери, ата-энелери жана башталгыч класстын окуучулары тартылган.

Иштөө учурунда биз инклюзивдүү мектептин критерийлерин аныктадык: класста мүмкүнчүлүгү чектелген балдардын болушу, мектептин башка балдарды кабыл алууга даярдыгы, тийиштүү инфраструктура жана ата-энелердин жоопкерчилиги, мугалимдердин психологиялык жана педагогикалык даярдыгы.

Таблица 1

Фокус-группа

мугалимдер	70
ата-энелер	100
окуучулар	250

Мониторингдин бардык катышуучулары алардын инклюзивдик билим жөнүндө жетиштүү маалыматы жок экендигин көрсөтүштү. Мүмкүнчүлүгү чектелген балдарды окутуу үчүн шарт жок жана инклюзивдик маданияты төмөн.

Мугалимдер негизги проценти комплекстүү интеграциялык окууга даяр эместигин белгилешти. Себеби ал класстардын комплектациясы (40-44 окуучу), чакан класстар, кошумча акы төлөнбөчүү жумуштар. Бирок, ошондой эле, алардын өнүгүүсү жана жашоо сапатын жакшыртуу үчүн мындай балдар менен иштөөгө даяр мугалимдер да бар экен.

Сурамжылоого ылайык, мугалимдердин 63% гана ден-соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдар менен иштөөгө даяр экендигин айтышкан, эгерде каржылык жана техникалык колдоо болсо, 27% инклюзивдик билим берүүнү киргизүүгө кескин каршы болушкан, 10% шектенишкен. Фокус-группадагы эч бир мектепте ылайыктуу инклюзияга инфраструктура жок, окуучулардын мектепке мотивациясынын деңгээлин аныктап, окуучулардын инклюзивдик билим берүүнү кабыл алуусу ата-энелеринин жана мугалимдеринин деңгээлине караганда бир кыйла жогору экени аныкталган.

Ата-энелер, фокус-топтордун талкуусунун катышуучулары балдарынын орто мектепке бара албай калышынын бир нече себептерин белгилешти. Көпчүлүк ата-энелер, жок эле дегенде, балдарын кадимки мектептерге жөнөтүүгө аракет кылышкан, бирок бара-бара балдары аларга барбай калышкан. Ата-энелер аныктаган негизги тоскоолдуктарга транспорттун көпчүлүк түрлөрүнүн жеткиликтүүлүгү, мектептерде тийиштүү шаймандардын жоктугу, мугалимдердин терс мамилеси жана окуучулардын жүрүм-туруму кирет. Мүмкүнчүлүгү чектелген балдар үчүн мектептер жок. Көпчүлүк мектептерде тепкичтер же коридордо балдарга жардам берүү үчүн мобилдик коляскаларды же кол көтөргүчтөрдү колдонуп балдар үчүн пандустар жок. Ата-энелер балдарды кыймылдатканда коопсуз болуш үчүн, пандустарды же шкафтарды, ошондой эле класстагы эмеректерди жасоону суранышты.

Изилдөө иштеринин маалыматтары көрсөткөндөй: ата-энелер жана мугалимдер жалпы билим берүү тутумунда инклюзивдик билимди кабыл алууга даяр эмес, анткени, биринчиден, бул туура эмес көз караштар жана стереотиптер, экинчиден, системалуу билимдин, ар тараптуу психологиялык-педагогикалык билимдин жана технологиялардын, атайын мониторинг изилдөөлөрүнүн жана Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын жоктугу.

Талдоо жалпы жыйынтык чыгарууга мүмкүндүк берет. Изилдөөнүн натыйжасында Таластагы мүмкүнчүлүгү чектелген балдардын 83% мектепке такыр барбай тургандыгы аныкталды. Сабакка катышуунун аздыгынын себеби - ден-соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдардын мектепке баруусунда ар кандай тоскоолдуктар болуп жатат, бул, биринчи кезекте, физикалык мүмкүнчүлүктөргө, тагыраагы, анын жоктугуна байланыштуу. Мүмкүнчүлүгү чектелген балдардын кадимки мектептерде билим алышын уюштуруу бир топ күч-аракетти талап кылат. Азырынча мектеп имараттарынын көпчүлүгү мүмкүнчүлүгү чектелген балдарды жайгаштырууга ылайыкташкан эмес. Изилдөөнүн жыйынтыктары көрсөткөндөй, физикалык чөйрө мүмкүнчүлүгү чектелген балдардын орто билим алуусуна олуттуу тоскоолдук болуп саналат. Мектептер майып балдардын коляскасында отурган балдар үчүн жайлардын жоктугун айтып, мектепте окууга мүмкүнчүлүк бербейт. Ошол эле учурда, майыптар коляскасын пайдалануучулардын көпчүлүгү пандустардын, лифттердин жоктугунан, эшиктин кире бериш бөлмөлөрүнүн жетишсиздигинен жана атайын жабдылган даараткананын жоктугунан тышкары, окууга эч кандай тоскоолдуктар болбогон адамдар. Мүмкүнчүлүгү чектелген балдар мектепке барышы керек болгон транспорттун иш жүзүндө жеткиликтүүлүгү дагы бир орчундуу көйгөй болуп саналат.

Талдоого катышкан бардык орто мектептер тоскоолдуксуз билим берүү чөйрөсүнүн деңгээлине дал келбейт. Инклюзивдүү билим берүүнү орто мектептерде жайылтуу максатында баланын толук билим алышы үчүн мектептерди тоскоолдуксуз шарттарга ылайыкташтыруу керек (ажаткана, тепкич, ашкана, китепкана, класстар).

Келечекте инклюзивдик билим берүүнү киргизүү боюнча төмөнкү кадамдар күтүлүүдө:

- орто мектептерде инклюзивдик билим берүү үчүн ресурстар борборду ачуу

- ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдарды ар кандай деңгээлдеги сынактарга, конкурстарга киргизүү

- Мектептин мугалимдеринде мүмкүнчүлүгү чектелген балдарды инклюзивдик билим берүү маселелеринде кесиптик компетенттүүлүктүн деңгээлин андан ары жогорулатуу

- инклюзивдик билим берүүгө позитивдүү мамилени калыптандыруу боюнча ата-энелер менен иштөө.

Ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдар жана ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелген балдар биздин коомдун бөлүгү. Аларга болгон мамиле маданияттын жана социалдык өнүгүүнүн деңгээлин аныктайт. Мүмкүнчүлүгү чектелген адамдарга жана ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдарга карата кайдыгерлик жана ырайымсыздык бүткүл коомдун руханий деградациясына алып келет. Ден-соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдары бар жана ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген балдары бар үй-бүлөлөр менен билим берүү мекемелериндеги мугалимдердин шайкеш уюштурулган иши окуу-тарбия иштеринин ийгилигинин, бул балдардын балдар тобуна жана коомго ыңгайлашуусунун кепилдиги болуп саналат.

Ошентип, киргизүүнү жактап жаткан жүйөлөр талашсыз. Инклюзивдик билимге каршы жүйөлөр ден-соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдар мындай билим менен төмөн билимге ээ болушат же аларды окутууда айрым социалдык кыйынчылыктар келип чыгат. Бул билдирүүлөр үчүн бекемдөө табуу кыйынга турат. Инклюзивдик өнүгүү өзгөчөлүктөрү жок балдарга да пайдалуу, ошондой эле инклюзивдик мектептердин болушу мүмкүнчүлүгү чектелген окуучуларга эле эмес, адатта өнүгүп келе жаткан балдарга да оң таасирин тийгизет. Ден-соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү курдаштарына билим берүү жана коомдук иш-чараларга активдүү катышууга жардам берүү, жөнөкөй балдар, өзүлөрү үчүн жашоодогу маанилүү сабактарды алуу. Бул позитивдүү тажрыйба коомдук аң-сезимдин өсүшүндө, адамдардын ортосундагы айырмачылыктардын жоктугун түшүнүүдө, өзүн-өзү таанып билүү жана өзүн-өзү баалоо сезимин өркүндөтүүдө, өз принциптерин калыптандырууда, акырында, чын жүрөктөн кам көрүүгө жана достукка өбөлгө түзөт.

Ошентип, заманбап жалпы билим берүү программасы инклюзивдик билим берүүнү ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн зарыл болгон өзгөрүүлөрдү жана шарттарды камтышы керек, атап айтканда, ар бир окуучунун жекече өзгөчөлүгүн кабыл алуу жана ар бир баланын өзгөчө муктаждыктарын канааттандыруу керек.

Адабияттар:

1. "Инклюзивдүү билим" дисциплинасы үчүн окуу-усулдук комплекс. "Инклюзивдүү билим берүү" билим берүү программасы. "Инклюзивдүү билим" дисциплинасынын сабагы. - Б., 2018. - 115-б.
2. Кирүү деңгээлин көзөмөлдөө инструменти. EFSA тарабынан иштелип чыккан, Сорос-Кыргызстан Фондунун каржылык колдоосу менен КР-2020.
3. Ратнер Ф.Л., Юсупов А.Ю. Ден-соолугу начар балдардын коомунда ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдарды интеграцияланган билим. - М.: Гуманитардык илимдер, 2006.
4. Россиядагы инклюзивдик билим берүү. UNICEF. - М., 2011. Инклюзивдүү билим берүү: мыйзам, принциптер, практика. М., 2009
5. Бут.Т., Эйнскоу М. Киргизүүнүн көрсөткүчтөрү. Инклюзивдүү билим берүүнү изилдөө борборунун негиздөөчүсү Марк Воган тарабынан иштелип чыккан практикалык колдонмо. Бристоль, Улуу Британия. - М.: Перспектива, 2010.
6. Инклюзивдүү билим берүү. / Мүмкүнчүлүгү чектелген балдар менен иштөөчү мугалимдин колдонмосу. А. Смирнова тарабынан редакц. - М., Владос, 2016.